

Nevidljivi radnici:

Položaj sakupljača
sekundarnih sirovina
u Srbiji

Izdavač:
A 11 - Inicijativa za ekonomska i socijalna prava

Za izdavača:
Nađa Marković

Autorka:
Milica Marinković

Lektura:
Milena Jakovljević

Dizajn:
Monika Lang

www.a11initiative.org
office@a11initiative.org

Beograd, april 2026. godine

Ovu publikaciju finansirala je Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA), a podržao Međunarodni centar Olof Palme. Odgovornost za sadržaj u potpunosti leži na autorima publikacije. SIDA i Palme centar nužno ne dele izražene stavove i tumačenja.

Sadržaj

Uvod	3
1. Ko su sakupljači sekundarnih sirovina?	4
1.1. Demografska slika	4
1.2. Sakupljanje kao strategija preživljavanja	5
1.3. Ekonomski doprinos koji ostaje neprepoznat	7
2. Uslovi rada i zdravstveni rizici	9
2.1. Fizički uslovi rada	9
2.2. Zdravstveni rizici i povrede	10
3. Stereotipi i dehumanizacija	12
4. Zakonski okvir: Kriminalizacija kroz regulativu	13
4.1. Zakon o upravljanju otpadom: Brisanje iz sistema	13
4.2. Zakon o komunalnim delatnostima i vlasništvo nad otpadom	14
4.3. Lokalne komunalne odluke: Tri primera	15
4.4. Sistemska logika: Namerna kriminalizacija ili institucionalna inercija?	17
5. Zakon o socijalnoj karti: Algoritamska kazna za preživljavanje	18
5.1. Mehanizam zakona	18
5.2. Paradoks sakupljača	19
5.3. Ustavna i pravna dimenzija	21
5.4. EU okvir: Direktiva o e-otpadu i neformalni sektor	21
6. Položaj sakupljača i pravo na rad: Perspektiva ljudskih prava	22
6.1. Kršenje ekonomskih prava	22
6.2. Pravo na socijalnu zaštitu i nediskriminacija	24
6.3. Pravo na dostojanstvo	24
7. Zaključak i preporuke	25
Poboljšanje položaja: Šta je moguće?	27

Uvod

Sakupljači sekundarnih sirovina u Srbiji obavljaju posao koji je istovremeno ekološki neophodan i društveno nevidljiv. Svakodnevno, u svim vremenskim uslovima, oni prikupljaju, sortiraju i predaju reciklabilni materijal koji bi inače završio na deponijama, doprinoseći tako zaštiti životne sredine i razvoju cirkularne ekonomije. Uprkos ovom doprinosu, njihov rad odvija se u potpunoj pravnoj i socijalnoj nesigurnosti, bez radnih prava, bez zdravstvenog i penzijskog osiguranja, bez zaštitne opreme, i uz stalnu izloženost represiji komunalnih službi.

U ovoj publikaciji analiziran je položaj sakupljača sekundarnih sirovina iz ugla ljudskih prava i anticiganizma. Centralna teza je da prekarni položaj sakupljača nije slučajan ishod tržišnih sila, već rezultat sistemskog zanemarivanja, diskriminacije i aktivne kriminalizacije koje vrše državne institucije. Kroz analizu zakonskog okvira, lokalnih komunalnih odluka i primene Zakona o socijalnoj karti, kroz neposredna iskustva sakupljača pokazujemo kako sistem namerno ili nemarno gura ovu grupu u ilegalnost, a zatim ih kažnjava za tu istu ilegalnost, što je klasičan mehanizam kriminalizacije siromaštva.

U cilju dubljeg razumevanja svakodnevnih izazova sa kojima se suočavaju sakupljači sekundarnih sirovina, Inicijativa A 11 sprovela je dve fokus grupe, u Leskovcu i Nišu. Ovi razgovori sa učesnicima fokus grupa navedeni su u narednim poglavljima i oblastima koje su obrađene. Njihova neposredna svedočenja potvrđuju tezu o sistemskoj diskriminaciji i kriminalizaciji, ali i osvetljavaju dodatne slojeve prekarnosti njihovog položaja.

Zaključci i preporuke su zasnovani na slučajevima i situacijama iz prakse sakupljača.

1.

Ko su sakupljači sekundarnih sirovina?

1.1. Demografska slika

Procenjuje se da se u Srbiji između 25.000 i 47.000 osoba bavi sakupljanjem sekundarnih sirovina kao primarnom ili jedinom ekonomskom aktivnošću. Ove dve brojke odražavaju različite metodologije: YUROM Centar koristi procenu od oko 25.000 ekonomski aktivnih individualnih sakupljača sekundarnih sirovina (ISSS), dok Inicijativa A 11 u okviru istraživanja „Ko radi rad?“ navodi i između 35.000 i 50.000 Roma i Romkinja koji se bave ovim poslom, uključujući i one koji to rade povremeno ili sezonski¹.

Ono što je nesporno jeste etnička dimenzija ovog posla. Sakupljači su u ogromnoj većini pripadnici romske nacionalne manjine, što ovaj fenomen čini neodvojivim od šire slike položaja Roma u Srbiji. Prema podacima Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, preko 40% prijavljenih radno sposobnih Roma su korisnici novčane socijalne pomoći, što ukazuje na njihov loš materijalni položaj². I mada ne postoje precizni podaci o stvarnoj nezaposlenosti Roma, osim što se zna da su nezvanični brojevi daleko veći, na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje nalazi se oko 28.000 Roma koji su nezaposleni i 6.000 koji su zaposleni.

Posebno zabrinjava visoko učešće dece u ovom poslu. Prema podacima istraživanja Help organizacije sprovedenog u 23 opštine u Srbiji, u skoro polovini slučajeva otac je radio isti posao kao i ispitanik, a više od 70% dece iz ovih porodi-

---

1 YUROM Centar, „Predlog radne grupe za formalizaciju rada individualnih sakupljača sekundarnih sirovina u Srbiji (ISSS), 2025, dostupno na: https://smartbalkansproject.org/wp-content/uploads/2025/03/Predlog-modeli-i-nacini-formalizacije-rada-ISSS-5.6.2025_rev.pdf

A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, „Ko radi rad? Priručnik za samoorganizovanje radnica i radnika“ navodi podatak izvorno preuzet iz istraživanja „Inclusion of informal collectors into the evolving waste management system in Serbia“, GIZ.

2 Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za period 2022–2030, dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2022/23/1>

ca je uključeno u sakupljanje sekundarnih sirovina³. Ovo je jasna manifestacija međugeneracijskog prenosa siromaštva i dečjeg rada, koji je formalno zabranjen domaćim zakonodavstvom i međunarodnim konvencijama koje je Srbija ratifikovala, uključujući ILO Konvenciju br. 182 o najgorim oblicima dečjeg rada⁴.

Rodna dimenzija ovog posla takođe zaslužuje pažnju. Sakupljačice se suočavaju sa dvostrukom diskriminacijom, i kao Romkinje i kao žene. Istraživanja beleže da žene zarađuju manje od muškaraca sakupljača, da su češće izložene verbalnom nasilju i seksualnim uvredama, i da su manje zastupljene u formalnim strukturama (udruženjima, sindikatima) koje bi mogle da ih zastupaju⁵.

1.2. Sakupljanje kao strategija preživljavanja

Ključno je razumeti da sakupljanje sekundarnih sirovina za ogromnu većinu onih koji se time bave nije slobodan izbor, već strategija preživljavanja u odsustvu bilo koje druge dostupne opcije. Dva puta najčešće dovode do bavljenja ovim poslom. Prvi je porodična tradicija, jer mnogi počinju da sakupljaju sirovine kao deca, prateći roditelje, i nastavljaju da se time bave čitavog života. Drugi je gubitak redovnog posla, nakon čega sakupljanje postaje jedina dostupna opcija. U oba slučaja, radi se o osobama koje su višestruko isključene sa formalnog tržišta rada: zbog niskog stepena obrazovanja (koji je sam po sebi posledica siromaštva i diskriminacije), stanovanja u neformalnim naseljima bez prijavljene adrese, nedostatka ličnih dokumenata, i zbog otvorene diskriminacije koju sprovodi poslodavac.

Kroz praksu pružanja pravne podrške na terenu Inicijative A 11 dokumentovani su brojni slučajevi diskriminacije Roma. O tome se govori i u izveštajima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, kada poslodavci direktno odbijaju da zaposle Rome, bez ikakvog obrazloženja ili sa eksplicitno diskriminatornim obrazloženji-

---

3 Help – Hilfe zur Selbsthilfe, „Procena socio-ekonomskog položaja neformalnih sakupljača otpada u Srbiji“, Beograd, 2017, dostupno na: https://help-serbia.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Analiticki-izvestaj_SR_2017.pdf

4 Zakon o potvrđivanju Konvencije MOR broj 182 o najgorim oblicima dečjeg rada i Preporuke MOR broj 190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dečjeg rada „Sl. list SRJ“ – Međunarodni ugovori, br. 2/03.

5 Help – Hilfe zur Selbsthilfe, „Procena socio-ekonomskog položaja neformalnih sakupljača otpada u Srbiji“, Beograd, 2017, https://help-serbia.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Analiticki-izvestaj_SR_2017.pdf

ma⁶. U takvom okruženju, sakupljanje otpada često ostaje jedina „karijera“ dostupna ovim osobama. Ne zato što je to posao koji odgovara njihovim sposobnostima ili željama, već zato što im sistem nije ostavio drugu dostupnu opciju.

Svi učesnici fokus grupa nedvosmisleno ističu da je sakupljanje sekundarnih sirovina posao koji rade iz nužde, kao strategija preživljavanja u odsustvu drugih alternativa. Sakupljanje se često prenosi s generacije na generaciju, ne kao željena porodična tradicija, već kao jedina dostupna ekonomska aktivnost za višestruko isključene osobe.

„Naše nasleđe, brate. Kakav izbor... Znaš kako, sad izvini, decu imaš, bolesnu. Ja imam dva bolesna sina, hiperaktivni su, ja se u to ne razumem, i moraš da radiš sve samo da bi njima obezbedio lekove, hranu, to što im je najpotrebnije. A sad šta će drugi da misle, to mene ne interesuje.“

(Učesnik iz Niša)

„Završio sam osam razreda osnovne škole, moj otac se bavio sakupljanjem sekundarnih sirovina. Nas je četvorica braće, ja sam najstariji... Sećam se, idem u školu, on me zove, ja ostavljam ranac i fokus moj, tu sam bio kao desna ruka da mu pomognem.“ (Učesnik iz Niša)

„Moji roditelji se nisu bavili tim poslom, recimo, ali takva je situacija u državi, mi nismo završili škole, nema posla... Neki od nas nemaju završenu osmogodišnju školu, svi imamo po troje-četvoro dece...“

(Učesnik iz Leskovca)

Većina učesnika bi prihvatila formalno zaposlenje ukoliko bi im ono bilo dostupno pod pristupačnim i dostojanstvenim uslovima, što jasno ukazuje na to da sakupljanje ne predstavlja preferirani oblik rada, već poslednju raspoloživu opciju:

- „Svi bismo bili zadovoljni u firmi. Zašto da prelazimo po 15 kilometara na ulici, nikad se ne vratiš kući...“

---

6 A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, „Ko radi rad? Priručnik za samoorganizovanje radnica i radnika“, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2025/04/Ko-radi-rad-.pdf>

Poseban izveštaj o diskriminaciji u oblasti rada i zapošljavanja, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, dostupan na: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/03/12-19.pdf>

- „Šta da radiš, da kradeš? Jedino što nećemo da krademo, hoćemo da živimo pošteno. Pa koliko da bog.“
- „Ja govorim za sebe, voleo bih neki posao na ugovor, da imam fiksnu platu 60-70 hiljada, da mogu da podignem kredit, da se osposobim, a ovako šta da radim?“

Prihodi sakupljača sekundarnih sirovina su neredovni, niski i duboko ispod linije siromaštva. Istraživanje iz 2024. godine pokazuje da kod gotovo dve trećine sakupljača mesečna zarada ne prelazi 300 evra, dok su cene sekundarnih sirovina niske i nestabilne⁷. Sakupljači nemaju nikakvu pregovaračku moć u određivanju cena. Njih diktiraju otkuplivači, a sakupljači ih prihvataju ili odlaze praznih ruku.

1.3. Ekonomski doprinos koji ostaje neprepoznat

Uprkos marginalnom položaju, podaci pokazuju da sakupljači sekundarnih sirovina daju izuzetan doprinos srpskoj ekonomiji i zaštiti životne sredine. Prema podacima YUROM Centra, oko 25.000 individualnih sakupljača godišnje sakupi više od 500.000 tona reciklabilnog komunalnog otpada, što predstavlja više od 85% ukupno sakupljenog komunalnog otpada u Srbiji⁸. Ovo ih čini daleko najefikasnijim akterom u lancu upravljanja otpadom, bez ikakvog formalnog statusa, bez zvanične zarade, bez osiguranja.

ILO dijagnostika srpskog sektora e-otpada⁹ iz 2025. godine pokazuje da neformalni sektor sakuplja oko 15.000 tona e-otpada godišnje, što je značajan deo ukupno generisanog e-otpada od 84.200 tona¹⁰.

7 U Nišu, u septembru 2024. godine, otkupne cene su bile: PET ambalaža 20 din/kg, papir 3–5 din/kg, gvožđe 18 din/kg, aluminijum 80–100 din/kg, bakar 500–600 din/kg. Osman Balić i Dragan Todorović, „Urbani rudari: Analiza uticaja dosadašnjih politika i praksi na radno-pravni status individualnih sakupljača sekundarnih sirovina u Srbiji sa preporukama za legalizaciju i unapređenje efikasnosti“, Niš, 2025.

8 „Predlog radne grupe za formalizaciju rada individualnih sakupljača sekundarnih sirovina u Srbiji (ISSS)“ Ibid.

9 Električni i elektronski otpad (tzv. e-otpada) je otpadna električna i elektronska oprema, uključujući sklopove i sastavne delove, koji nastaju u privredi (industriji, obrtu i slično), zatim elektronski otpad iz domaćinstva, odnosno otpadna električna i elektronska oprema nastala u domaćinstvima ili u proizvodnim i/ili uslužnim delatnostima kada je po vrsti i količini slična e-otpada iz domaćinstva, izvor: <https://www.nasareciklaza.rs/sta-je-ee-otpada/>

10 Međunarodna organizacija rada (ILO), „Adapt-Mitigate-Thrive (AMT) Diagnostic for Serbia's e-waste sector“, Ženeva, 2025, https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-06/AMT-Serbia_06_Web.pdf

Srbija godišnje zarađuje milione evra od izvoza sekundarnih sirovina. Prema podacima iz 2023. godine, godišnji prihodi reciklažne industrije u Srbiji premašuju 60 milijardi dinara (više od 500 miliona evra), pri čemu je prihod svih registrovanih firmi u ovom sektoru uvećan sa 46,6 milijardi dinara u 2023. na 60 milijardi dinara u prošloj godini¹¹.

Reciklažna industrija je jedna od retkih industrijskih grana koja beleži rast čak i u periodima ekonomske krize. Međutim, sakupljači koji obavljaju najteži, najrizičniji i najslabije plaćeni deo ovog posla ostaju u ekstremnom siromaštvu, bez ikakvog udela u vrednosti koju stvaraju. Neformalni sakupljači, dakle, igraju ključnu ulogu u dostizanju ciljeva reciklaže koje Srbija mora da ispuni u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, a da pri tome nisu ni prepoznati ni nagrađeni za taj doprinos.

---

¹¹ Biznis.rs, „Godišnji prihodi reciklera veći od 60 milijardi dinara“, 18. jul 2025, dostupno na: <https://biznis.rs/vesti/srbija/godisnji-prihodi-reciklera-veci-od-60-milijardi-dinara/>

2.

Uslovi rada i zdravstveni rizici

2.1. Fizički uslovi rada

Radni dan sakupljača sekundarnih sirovina počinje u zoru i traje do mraka. Prema istraživanju „Urbani rudari”, 93% sakupljača kreće na posao između 9 i 10 sati ujutru, a 42% radi do mraka, dok 32% radi više od 10 sati dnevno¹². Posao se ne prekida zbog ručka, ni zbog kiše, ni zbog ekstremnih temperatura. Radi se sedam dana u nedelji, bez godišnjeg odmora, bez bolovanja, bez prava na odmor.

Transport je jedan od centralnih problema. Najzastupljeniji prevozni alat su ručna kolica, što drastično ograničava količinu sirovina koje sakupljač može da prikupi i proda. Polovina sakupljača koji koriste ručna kolica ne zaradi više od 35.000 dinara mesečno, dok oni koji poseduju kamion mogu da zarade i preko 50.000 dinara¹³. Ova razlika u transportnim kapacitetima direktno određuje nivo siromaštva.

Mobilnost sakupljača je dodatno otežana diskriminacijom u saobraćaju. Sakupljače koji koriste kargo bicikle u Beogradu svakodnevno diskriminišu vozači i komunalne vlasti. Kargo bicikl, koji je savršeno prilagođen urbanoj sredini i ekološki je potpuno održiv, tretira se kao „oznaka siromaštva” i učešće sakupljača u saobraćaju smatra se „gotovo nelegitimnim”¹⁴.

---

12 Osman Balić i Dragan Todorović, „Urbani rudari: Analiza uticaja dosadašnjih politika i praksi na radno-pravni status individualnih sakupljača sekundarnih sirovina u Srbiji sa preporukama za legalizaciju i unapređenje efikasnosti”, Niš, 2025.

13 *ibid.*

14 Udruženje građana „Bajsologija”, „Inkluzivna mobilnost sakupljača sekundarnih sirovina”, Beograd, dostupno na: <https://rs.boell.org/sites/default/files/inkluzivna-mobilnost-sakupljaca-sekundarnih-sirovina.pdf>

2.2. Zdravstveni rizici i povrede

Posao sakupljanja sekundarnih sirovina spada među najopasnija zanimanja. Sakupljači su svakodnevno izloženi opasnim materijama, infekcijama i povredama: ogrebotinama i posekotinama od oštih metalnih predmeta, opekotinama od hemikalija, respiratornim i dermatološkim infekcijama, bolovima u leđima, ramenima i nogama usled teškog fizičkog rada. Prema istraživanju „Urbani rudari“, dve trećine sakupljača je tokom svog radnog veka doživelo povredu na radu, a najveći broj i više od pet puta.

Bezbednost i zdravlje na radu (BZR) predstavlja potpunu nepoznanicu za neformalne sakupljače, s obzirom na to da oni formalno-pravno nisu prepoznati kao radnici, pa samim tim na njih ne mogu da se primene odredbe Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu. U odsustvu poslodavca koji bi imao zakonsku obavezu da sprovede akt o proceni rizika, sakupljači su prepušteni sami sebi. Ne poseduju osnovna sredstva lične zaštite na radu (rukavice, zaštitnu obuću, maske), nisu obučeni za bezbedan rad i ne podležu redovnim lekarskim pregledima. Pored fizičkih povreda, svakodnevno su izloženi biološkim i hemijskim štetnostima usled kontakta sa mešanim komunalnim otpadom, medicinskim otpadom u kontejnerima i opasnim supstancama pri razbijanju e-otpada. Dugoročne posledice po zdravlje, poput hroničnih respiratornih oboljenja i oštećenja mišićno-koštanog sistema, ostaju nevidljive za zdravstveni sistem jer sakupljači najčešće nemaju ni osnovno zdravstveno osiguranje.

Posledice ovakvih uslova rada su poražavajuće: prosečan životni vek sakupljača sekundarnih sirovina procenjuje se na samo 46 godina¹⁵.

Radni uslovi u sektoru sakupljanja sekundarnih sirovina karakterišu se kao izrazito zahtevni i nesigurni, sa kontinuiranim radom tokom cele godine, bez obzira na vremenske uslove, i uz značajan fizički napor.

„Celu godinu, 50 stepeni da je, zima, kiša, nebitno je, moraš da zaradiš.”
(Učesnik iz Niša)

Fizički napor je ogroman, uz guranje kolica ili vožnju bicikala pod teškim teretom.

---

15 A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, „Ko radi rad? Priručnik za samoorganizovanje radnica i radnika”, <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2025/04/Ko-radi-rad-.pdf>

„To je čisto mučenje, guraš. Kad su prazna kolica, guraš koliko hoćeš, ali već pola puna... Pa razmišljaj da kupiš nove gume, točkovi krivi... Svašta nešto. Da nisam gurao kolica, ne bih dobio moždani udar.“

(Učesnik iz Leskovca)

Zdravstveni rizici su svakodnevni, a zaštitna oprema ne postoji („*Možda samo rukavice ako imaš svoje. Kupiš za 50 dinara i ideš, od kante do kante.*“). Učesnici iz Niša navode česte povrede, posekotine na staklo i ubode na odbačene medicinske igle iz kontejnera.

„Dešava se često da se posečem, na staklo, više puta. Nabodeš se na iglu, hvala Bogu nije bila sepsa“

(Učesnik iz Niša)

U Leskovcu je naveden tragičan primer teških opekotina (treći stepen) koje su zadobila četvorica mladih sakupljača usled eksplozije plinske boce prilikom pokušaja separacije metala, samo dan pre održavanja fokus grupe.

„Pa tamo su bili da seku brusilicom plinsku bocu od auta, odvajali materijal, i onda je pukla boca, četvoro je povređeno, bili na operacijama, sve izgoreli... Treći stepen opekotine. Kad je to puklo... Bomba. Njih četvoro povređeno. Nemaju više od 30 godina. Dvojica braće su operisana još juče u Nišu. Jedan 30 odsto oštećenje kože, drugi 15.“

(Učesnik iz Leskovca)

Drugi učesnik iz Leskovca pokazuje trajnu povredu prsta:

„Vidiš ti moj prst, ovaj levo? Da sam imao zaštitu, on ne bi bio takav. To je od šporeta koji mi je pao, od 130 kila. Pao i džabe sam ga uzeo bez ijednog dinara kad sam šta vredi, pet meseci držao ruku ovako, povredio se.“

Uprkos ovim rizicima, sakupljači retko idu na preventivne preglede, a u slučaju bolesti, oslanjaju se na solidarnost unutar porodice.

„Mi ne idemo na te preglede i ne vadimo redovno krv i urin, mi sve to gutamo praktično... Svaka prašina. Ali ne idemo, eto. Pa ne znamo.“

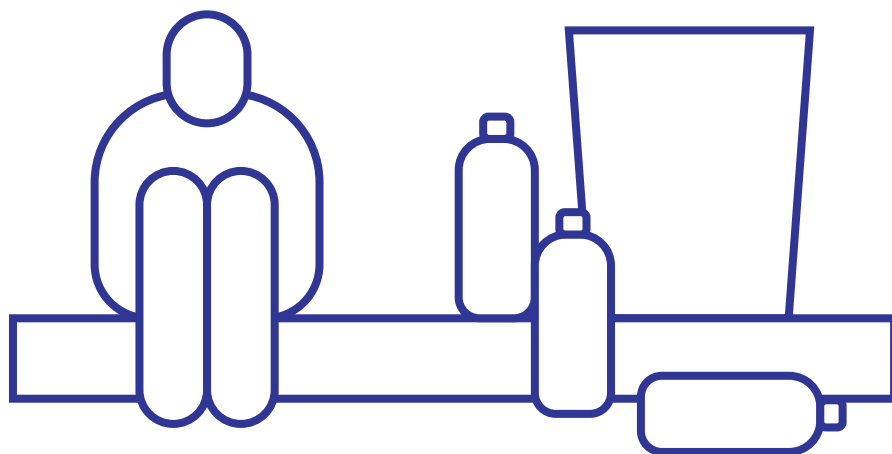
(Učesnik iz Leskovca)

3.

Stereotipi i dehumanizacija

Sakupljači sekundarnih sirovina suočavaju se sa dubokom i višedimenzionalnom stigmom. U javnom diskursu, oni se retko opisuju kao radnici koji pružaju korisnu uslugu. Stereotipna predstava o Romima kao „neradnicima” koji „samo traže” direktno je u suprotnosti sa empirijskim podacima: sakupljači rade sedam dana u nedelji, bez godišnjeg odmora, bez bolovanja, od zore do mraka¹⁶.

Etnička distanca prema Romima u srpskom društvu postepeno raste, što potvrđuju istraživanja javnog mnjenja. Ova distanca se direktno manifestuje u svakodnevnom životu sakupljača: verbalno nasilje, uvrede, fizičko nasilje, odbijanje usluga, diskriminacija u saobraćaju. U istraživanju Help organizacije dokumentovani su slučajevi u kojima su Romkinje sakupljačice bile fizički napadnute¹⁷.

---

16 Osman Balić i Dragan Todorović, „Urbani rudari”, *Ibid.*

17 Help - Hilfe zur Selbsthilfe, „Procena socio-ekonomskog položaja neformalnih sakupljača otpada u Srbiji”, *Ibid.*

4.

Zakonski okvir: Kriminalizacija kroz regulativu

4.1. Zakon o upravljanju otpadom: Brisanje iz sistema

Ključni zakonodavni akt koji reguliše položaj sakupljača sekundarnih sirovina jeste Zakon o upravljanju otpadom¹⁸.

Prema prethodno važećem zakonu o upravljanju otpadom iz 2009. godine, a potom i izmenama iz 2018. godine, sakupljač otpada bio je definisan kao „fizičko ili pravno lice koje sakuplja otpad“. Ovom definicijom, individualni sakupljači, fizička lica, bili su formalno prepoznati kao deo sistema upravljanja otpadom.

Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o upravljanju otpadom iz 2023. godine („Sl. glasnik RS“, br. 35/2023), u članu 5, stav 29, promenjena je definicija: **„sakupljač otpada jeste preduzetnik ili pravno lice koje sakuplja otpad“**. Zamenom reči „fizičko lice“ pojmom „preduzetnik“, individualni sakupljači prestaju da postoje u zakonskom okviru.

Jedini „izuzetak“ koji je ostao jeste član 70, stav 3 koji propisuje da fizička lica koja sakupljaju razvrstani neopasni otpad na teritoriji jedinice lokalne samouprave nemaju obavezu posedovanja dozvole.

Zanimanje „sakupljač sekundarnih sirovina“ kodifikovano je u međunarodnoj i domaćoj nomenklaturi zanimanja još 2011. godine. Paradoksalno, ovo zanimanje postoji u klasifikaciji, ali ne i u zakonu koji reguliše tu delatnost¹⁹. I mada

---

¹⁸ „Sl. glasnik RS“, br. 109/2025.

¹⁹ YUROM Centar / SMART Balkans, „Predlog radne grupe za formalizaciju rada individualnih sakupljača sekundarnih sirovina u Srbiji (ISSS)“, 2025, https://smartbalkansproject.org/wp-content/uploads/2025/03/Predlog-modeli-i-nacini-formalizacije-rada-ISSS-5.6.2025_rev.pdf

EU regulativa ne prepoznaje eksplicitno „neformalne sakupljače“, Waste Framework Directive podrazumeva uspostavljanje efikasnih sistema sakupljanja otpada, unapređenje reciklaže i inkluzivne i funkcionalne tokove otpada. Te iako EU ne traži direktno „prepoznavanje“, direktiva insistira na funkcionalnom sistemu, što je u praksi dovelo do različitih načina integracije sakupljača u sisteme (npr. Rumunija, Bugarska, delovi Italije).

Novi zakon o upravljanju otpadom iz decembra 2025. godine zadržava restriktivnu definiciju sakupljača uvedenu 2023. godine, čime individualni sakupljači ostaju isključeni iz formalnog sistema upravljanja otpadom. Istovremeno, mogućnost da fizička lica sakupljaju određene vrste neopasnog otpada bez dozvole (kao i u prethodnom zakonu) predstavlja izuzetak od regulatornog režima, a ne pravno priznanje statusa sakupljača. Kako važeći zakon o upravljanju otpadom zadržava definiciju sakupljača kao preduzetnika ili pravnog lica, time je propuštena šansa da se fizička lica opet prepoznaju kao subjekti sistema. Iako novi zakon jača formalni sistem upravljanja otpadom, izostanak pravnog prepoznavanja individualnih sakupljača ostavlja ključni segment reciklažnog lanca van institucionalnog okvira.

4.2. Zakon o komunalnim delatnostima i vlasništvo nad otpadom

Zakon o komunalnim delatnostima²⁰ propisuje da vlasništvo nad komunalnim otpadom odloženim u namenske kontejnere pripada javno komunalnom preduzeću (JKP). Ova odredba ima dalekosežne posledice za sakupljače: svaki put kada uzmu nešto iz kontejnera, oni tehnički „kradu“ imovinu JKP-a.

Ova pravna konstrukcija je sporna iz više razloga. Pre svega, reč je o materijalu koji je već odbačen i koji, po prirodi stvari, predstavlja teret za komunalni sistem, s obzirom na obavezu JKP-a da ga ukloni i zbrine. Individualni sakupljači u tom smislu faktički intervenišu pre nego što otpad postane trošak sistema, doprinoseći njegovom izdvajanju i potencijalnoj reciklaži. Ipak, važeći pravni okvir ne prepoznaje ovu funkcionalnu ulogu, već, naprotiv, kroz režim svojine nad otpadom obezbeđuje osnov za njihovu potencijalnu kriminalizaciju.

---

²⁰ Zakon o komunalnim delatnostima („Sl. glasnik RS“, br. 88/2011, 104/2016, 95/2018 i 94/2024), član 5, stav 2.

4.3. Lokalne komunalne odluke: Tri primera

Pored nacionalnog zakonodavstva, lokalne komunalne odluke predstavljaju drugi nivo pravne kriminalizacije sakupljača. Analiza odluka za tri grada, Beograd, Niš i Leskovac, pokazuje konzistentan obrazac: lokalne samouprave štite interese javnih komunalnih preduzeća, dok potpuno zanemaruju egzistencijalne potrebe najsiromašnijih građana.

Beograd

Odluka o održavanju čistoće grada Beograda²¹ u članu 34, stav 11 eksplicitno zabranjuje: „**prebirati ili prikupljati otpatke iz smeća koje je odloženo u plastične kese i kontejnere**“.

Ova zabrana direktno pogađa neformalne sakupljače, jer su kontejneri i plastične kese njihov primarni izvor sirovina. Kršenje ove odredbe predstavlja prekršaj za koji se fizičko lice može kazniti novčanom kaznom od 10.000 dinara (član 52b Odluke). Komunalna policija ima ovlašćenje da na licu mesta izda prekršajni nalog. Ovakva kaznena politika je očigledno nesrazmerna, jer finansijski sankcioniše socijalno najugroženije za radnju koja faktički doprinosi smanjenju otpada i rasterećenju komunalnog sistema, bez stvarne društvene štete koja bi opravdala takav nivo represije.

Niš

Odluka o komunalnom redu grada Niša²² reguliše upravljanje otpadom i zabranjuje neovlašćeno odlaganje i raznošenje otpada. Odredbe o zabrani prebiranja iz kontejnera formulisane su u okviru šire zabrane narušavanja komunalnog reda, što komunalnim inspektorima daje široka diskreciona ovlašćenja u tumačenju i primeni. U praksi, svaka aktivnost neformalnih sakupljača oko kontejnera može biti tretirana kao prekršaj.

Niš je posebno značajan jer je upravo u ovom gradu 2011. godine osnovan Republički sindikat sakupljača sekundarnih sirovina²³, koji je bio prva takva organizacija u Evropi. Osnivanje sindikata u gradu čija komunalna regulativa krimi-

---

21 „Sl. list grada Beograda“, br. 27/2002 i kasnija izmena do 19/2017.

22 „Sl. list grada Niša“, br. 13/2023.

23 <https://www.masina.rs/tag/republicki-sindikata-sakupljaca-sekundarnih-sirovina/>

nalizuje rad njegovih članova govori o dubini paradoksa položaja u kojem se nalaze sakupljači sirovina.

Leskovac

Odluka o komunalnom redu grada Leskovca²⁴ sadrži odredbe o zabrani bacanja otpada na javnim površinama i neovlašćenom odlaganju otpada. Kao i u slučaju Niša, odredbe su formulisane dovoljno široko da obuhvate aktivnosti sakupljača, ostavljajući prostor za selektivnu primenu i diskreciono kažnjavanje. Nijedna od analiziranih lokalnih odluka ne sadrži odredbe kojima bi se sakupljačima omogućio legalan pristup otpadu, niti mehanizme za njihovu integraciju u komunalni sistem, što je uostalom i u skladu sa krovnim zakonom. Lokalne samouprave tretiraju sakupljače isključivo kao problem koji treba rešiti represivnim merama, a ne kao aktere koji bi mogli biti deo rešenja. Ilustrativan primer ove prakse zabeležen je u Novom Sadu, gde je JKP „Čistoća“ 2017. godine angažovalo privatnu agenciju za obezbeđenje javnih kontejnera od sakupljača. „Čuvari kontejnera“ imali su zadatak da fizički spreče sakupljače da uzimaju otpad, a ubrzo su sakupljačima počele da pristižu prekršajne kazne u iznosu od 5.000 do 7.000 dinara²⁵.

Odnos sa institucijama, posebno policijom i komunalnim službama, obeležen je visokim nivoom nepoverenja i represivnim pristupom prema sakupljačima, uključujući česta zaustavljanja i kontrole zasnovane na pretpostavci nezakonitog porekla sakupljenog materijala.

„Ima, evo zaustavili me i kažu reci mi sve što imaš kod sebe, zaustavili, ne pitaju gde si ovo uzeo, kupio, ko ti je dao – već odmah gde si to ukrao? Gde si krao, te pitam? I onda istovari da proverim, ceo kombi istovariš da on proveri šta tu ima...“

(Učesnik iz Leskovca)

„Samo da nas kazne da bi bilo da oni nešto rade. Ja kažem: ‘Čekajte, gospodine, šta sam loše uradio?’ Oni pitaju nas: ‘A odakle vam ovo sve?’ Ja kažem: ‘Pa našao sam u kanti! Dokaži ti to njima da si našao nešto u kanti, a nisi ukrao nešto. Ni kriv ni dužan sam, a čovek me upisao.“

(Učesnik iz Niša)

---

24 „Sl. glasnik grada Leskovca“, br. 23/2017 i 41/2025 - dr. odluka

25 A 11 - Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, „Ko radi rad? Priručnik za samoorganizovanje radnica i radnika“, lbid.

Ovo maltretiranje uključuje i pisanje prekršajnih kazni, često pod izgovorom narušavanja javnog reda i mira zbog buke, odnosno načina oglašavanja prodaje sirovina, kao i pretnje oduzimanjem sakupljenog materijala.

„Mi koji idemo kombijem, recimo, imamo većinom kazne za javni red i mir, zbog buke. Ti ideš starijim kombijem uglavnom, nađu ti nešto svako, uvek nađu.“

(Učesnik iz Leskovca)

4.4. Sistemaska logika: Namerna kriminalizacija ili institucionalna inercija?

Pitanje koje se neizbežno nameće jeste: da li je kriminalizacija sakupljača rezultat planske politike ili institucionalne inercije i zanemarivanja? Odgovor je verovatno negde između, ali sa jasnim tendencijama ka prvoj praksi.

Modernizacija sistema upravljanja otpadom u Srbiji odvija se pod pritiskom usklađivanja sa EU direktivama, koje predviđaju „integrisano upravljanje otpadom“ kao prevashodno javnu ili korporativnu delatnost. Ova vizija, primenjena bez prilagođavanja lokalnoj stvarnosti, nužno isključuje neformalne aktere. Istovremeno, postoje i jasni ekonomski interesi koji govore u prilog namerne marginalizacije. Komunalna preduzeća imaju interes da kontrolišu tok sekundarnih sirovina, jer je to izvor prihoda. Privatne reciklažne kompanije imaju interes da otkupljuju sirovine po što nižim cenama, bez konkurencije organizovanih sakupljača. U takvom okruženju, neformalni sakupljači su pogodni „krivci“ za probleme sistema, a njihova kriminalizacija odvrća pažnju od strukturnih nedostataka.

5.

Zakon o socijalnoj karti: Algoritamska kazna za preživljavanje

5.1. Mehanizam zakona

Zakon o socijalnoj karti, čija je primena počela 2022. godine, uspostavio je Informativni registar Socijalna karta, koji prikuplja i obrađuje podatke o korisnicima socijalne zaštite. Sistem se oslanja na algoritam koji obrađuje više od 130 podataka o ličnosti svakog korisnika i njima bliskih lica, i automatski upoređuje prihode sa zakonskim cenzusom za socijalnu pomoć.²⁶

Prema podacima Inicijative A 11, usled primene ovog zakona, skoro 60.000 najsiromašnijih građana ostalo je u nekom momentu bez prava na novčanu socijalnu pomoć²⁷. Automatizovana razmena podataka između institucija dovela je do čestih i netransparentnih obustava prava, bez pravovremenog obaveštavanja i mogućnosti da korisnici reaguju. Posledično, dodatno je produbljena socijalna nesigurnost najugroženijih, koji su ostajali bez osnovnih sredstava za život bez jasnog obrazloženja i adekvatne pravne zaštite. Zbog ovakvog poluautomatizovanog odlučivanja o pravima građana, suprotnom Ustavu Srbije, nekoliko članica ESCR-Net, globalne mreže za ekonomska, socijalna i kulturna prava podnele su i zajedničko mišljenje uz inicijativu za ocenu ustavnosti²⁸.

---

26 Više o registru i slučajevima iz prakse može se videti na: <https://antisocijalnekarte.org/>

27 A 11 - Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, „Sistem socijalne zaštite u Srbiji ne pomaže siromašnima, već mu je cilj da ih eliminiše”, 25. maj 2024, <https://www.a11initiative.org/sistem-socijalne-zastite-u-srbiji-ne-pomaze-siromasima-vec-mu-je-cilj-da-ih-eliminise/>

28 Pokrenuta je Inicijativa za ocenu ustavnosti Zakona o socijalnoj karti, uz koju je nekoliko članica ESCR-Net, globalne mreže za ekonomska, socijalna i kulturna prava, podnelo Zajedničko pravno mišljenje Ustavnom sudu Srbije, više o tome na: <https://antisocijalnekarte.org/#legalframe>

5.2. Paradoks sakupljača

Za sakupljače sekundarnih sirovina, Zakon o socijalnoj karti stvorio je specifičan i razoran paradoks. Naime, kada sakupljači prodaju sekundarne sirovine otkupljivačima, oni su u obavezi da ostave svoju ličnu kartu ili JMBG i sada se ti podaci evidentiraju u sistemu i ulaze u algoritam Socijalne karte. Ukoliko sakupljač u toku meseca „zaradi“ iznos koji prelazi cenzus za socijalnu pomoć (koji iznosi oko 12.266 dinara), sistem automatski generiše notifikaciju centru za socijalni rad, što najčešće rezultira ukidanjem socijalne pomoći²⁹. Ovaj mehanizam ima nekoliko duboko problematičnih aspekata.

Najpre, novac koji sakupljači dobiju od prodaje sirovina nije „čista zarada“ u ekonomskom smislu. On ne pokriva troškove transporta, amortizacije vozila, ni troškove zdravstvene zaštite. Algoritam tretira bruto prihod od prodaje otpada kao neto prihod, ignoriše troškove poslovanja i ne uzima u obzir da taj novac najčešće deli cela porodica.

Pored toga, sistemski je problem i to što je cenzus izuzetno nizak. Novčana socijalna pomoć za petočlanu porodicu iznosi oko 29.439 dinara mesečno, što je daleko ispod minimuma potrebnog za preživljavanje. Sakupljač koji u jednom mesecu proda nešto više otpada i „zaradi“ 12.266 dinara automatski gubi tu ionako oskudnu pomoć, ostajući bez ikakvog prihoda.

I na kraju, ovakav normativni okvir ima posebno restriktivne efekte na domaćinstva, jer dovodi do toga da se posledice aktivnosti jednog člana preliju na celu porodicu. Prihod koji je od prodaje sekundarnih sirovina ostvario bilo koji član može biti osnov za ukidanje novčane socijalne pomoći čitavom domaćinstvu. Time se uvodi oblik kolektivne sankcije koji dodatno produbljuje ekonomsku nesigurnost porodica koje već žive na ivici egzistencije.

Primena Zakona o socijalnoj karti doprinosi produbljivanju nepoverenja prema institucijama, jer se svaka formalizacija prihoda percipira kao direktan rizik za gubitak socijalne pomoći. Kao posledica toga, sakupljači pribegavaju strategijama izbegavanja formalnih tokova, uključujući odbijanje identifikacije ili korišćenje tuđih podataka prilikom prodaje sekundarnih sirovina.

---

²⁹ N1, „Kako je zakon ‘kaznio’ Rome koji sakupljaju sekundarne sirovine“, 14. jun 2024, <https://n1info.rs/vesti/kako-je-zakon-kaznio-rome-koji-sakupljaju-sekundarne-sirovine/>

„Tražili su nekad građanski račun ali taman posla da tako radim, odmah bi se pojavio CSR (Centar za socijalni rad), tog trenutka. Bilo bi da mi imamo prihod veći nego što treba, o tome se radi.“

(Učesnik iz Leskovca)

Učesnici iz Niša otvoreno potvrđuju da daju tuđe podatke, uglavnom ljudi koji nisu korisnici socijalne pomoći:

„Dajemo tuđe lične karte... Da ne izgubimo socijalnu pomoć. Moj tast je skoro izgubio zbog toga.“

Zbog odbijanja da se identifikuju, sakupljači su često prinuđeni da prodaju sirovine na neregistrovanim otpadima ili po znatno nižim cenama od tržišnih, čime se dodatno smanjuje njihova zarada i perpetuira siromaštvo.

„Ima otpad gde rade Srbi, a u romskim naseljima cene su niže. Ne dajemo ličnu kartu, ali gubimo na ceni!“

(Učesnik iz Niša)

„Ako on (vlasnik otpada) stavi recimo 20.000 a tebi je dao samo 2.000, kako će da pokrije sebe ako ne uhvati 5-6 nas i uspe da se pokrije, to je to... Nivelíše svakog dana.“

(Učesnik iz Leskovca)

Ovaj strah od gubitka socijalne pomoći odnosi se i na sezonske poslove u poljoprivredi, pa iako Zakon o socijalnoj zaštiti ove poslove izuzima, oni se plaše da rade preko računa.

„Sve što se plaća preko građanskog računa, sve utiče. Da vam kažem, u toj plantaži dole, uplaćuju nedeljno iako se pročulo to za ukidanje, nedeljno podižeš ali to se evidentira... Ljudima ukidaju.“

(Učesnik iz Leskovca)

5.3. Ustavna i pravna dimenzija

Kao što je napomenuto, Inicijativa A 11 uputila je zahtev Ustavnom sudu Srbije za ocenu ustavnosti Zakona o socijalnoj karti. Ključni argumenti su: kršenje prava na privatnost (masovno prikupljanje podataka o ličnosti), kršenje prava na socijalnu zaštitu (automatizovano ukidanje prava bez adekvatnog postupka) i diskriminacija (neproporcionalan negativan uticaj na romsku zajednicu)³⁰.

Poluautomatizovano odlučivanje o pravima građana, koje se oslanja na netransparentan algoritam, suprotno je standardima Opšte uredbe o zaštiti podataka (GDPR) Evropske unije, kojoj Srbija teži da se prilagodi. Pravo na objašnjenje algoritamske odluke i pravo na prigovor su osnovna prava u demokratskom i društvu zasnovanom na vladavini prava, a Zakon o socijalnoj karti ih efektivno uskraćuje najsiromašnijim građanima.

5.4. EU okvir: Direktiva o e-otpadu i neformalni sektor

Direktiva Evropske unije 2012/19/EU o otpadnoj električnoj i elektronskoj opremi (WEEE direktiva) postavlja ciljeve za sakupljanje i reciklažu e-otpada. Srbija, kao zemlja kandidat, treba da dostigne cilj od 45% sakupljanja do 2031. i 65% do 2035. godine³¹.

Paradoks leži u tome što Srbija ne može da dostigne ove ciljeve bez neformalnih sakupljača, koji trenutno sakupljaju oko 15.000 tona e-otpada godišnje. Umesto da ove aktere integriše u sistem, trenutna politika ih isključuje i kriminalizuje, čime se direktno ugrožava ispunjenje EU ciljeva.

---

30 Inicijativa za ocenu ustavnosti je dostupna na: <https://antisocijalnekarte.org/#legalframe>

31 Međunarodna organizacija rada (ILO), „Adapt-Mitigate-Thrive (AMT) Diagnostic for Serbia's e-waste sector”, Ženeva, 2025, https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-06/AMT-Serbia_06_Web.pdf

6. Položaj sakupljača i pravo na rad: Perspektiva ljudskih prava

6.1. Kršenje ekonomskih prava

Iz perspektive međunarodnog prava ljudskih prava, položaj sakupljača sekundarnih sirovina u Srbiji predstavlja kršenje niza garantovanih prava. Srbija je ratifikovala Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (MPESKP), koji garantuje pravo na rad (član 6), pravo na pravedne i povoljne uslove rada (član 7), pravo na socijalnu zaštitu (član 9) i pravo na adekvatan životni standard (član 11).

Pravo na rad podrazumeva ne samo pravo da se radi, već i pravo na pristup tržištu rada bez diskriminacije. Sistemsko isključivanje Roma sa formalnog tržišta rada, u kombinaciji sa kriminalizacijom jedine dostupne neformalne radne aktivnosti, direktno krši ovo pravo. Pravo na pravedne uslove rada podrazumeva pravo na bezbedne radne uslove, pravo na odmor i slobodno vreme, i pravo na naknadu koja obezbeđuje dostojanstven život. Sakupljači koji rade sedam dana u nedelji, bez zaštitne opreme, bez prava na odmor i za zaradu ispod linije siromaštva, lišeni su svih ovih prava.

Svedočenja iz oba grada gde su sprovedene fokus grupe ukazuju na postojanje **sistemskog anticiganizma u pristupu formalnom tržištu rada**, koji se manifestuje kroz diskriminatorne prakse zapošljavanja. Učesnici opisuju učestale obrasce odbijanja zasnovane na etničkoj pripadnosti, često prikrivene formalno neutralnim procedurama, poput selekcionih testova ili neispunjenih obećanja o zaposlenju, što ukazuje na postojanje strukturnih barijera koje prevazilaze individualne slučajeve.

U Leskovcu su identifikovani konkretni primeri u industrijskim pogonima stranih investitora (poput Leonija i Aptiva), gde postoji percepcija da kandidati romske nacionalnosti sistematski ne prolaze inicijalne faze selekcije.

„Kao neki test su nam dali u Leoniju, ima nepismenih ljudi i žele da rade, ali ne mogu da prođu test, maltene svi su tu bili Cigani i niko nije mogao da prođe test. Džabe hoćeš da radiš. Čista diskriminacija.”
(Učesnik iz Leskovca)

„Ma daje ti test jer zna da si ti polupismen čovek i normalno da ne možeš da radiš posao. Odbije te na neki ‘kulturan’ način.”
(Učesnik iz Leskovca)

„U Aptivu sam bio sa ženom. Pao na testu, nisam mogao da pogodim, ja ne vidim dobro na jedno oko. Ma da, videli ne ide rekli mi izlazi na polje i ja izašao.”
(Učesnik iz Leskovca)

U Nišu, učesnik svedoči o pokušaju da zaposli dete koje je završilo srednju školu za poslastičara, sa sertifikatom:

„Ja imam dete koje je završilo srednju školu, poslastičar, sertifikat ima. Verujte da nema mesta gde nisam išao lično ili zvao. Kad vide da sam Ciganin i da je moje dete romsko dete – apsolutno diskriminacija. Kažu ‘zvaćemo vas’ i ništa.”
(Učesnik iz Niša)

Drugi učesnici iz Niša potvrđuju isti obrazac – razgovori za posao koji traju jedan minut i završavaju se lažnim obećanjem:

„Ja zovem čoveka pre 7-8 godina, kaže ‘trebaju nam radnici! Dođem na razgovor, ulazim, oni se samo pogledaju, kažu ‘ostavi telefon, zvaćemo te! Razgovor trajao minut. Nikad me nisu zvali!’”
(Učesnik iz Niša)

„Nikad se to neće prekinuti, to postoji još od 19. veka.”
(Učesnik iz Niša)

6.2. Pravo na socijalnu zaštitu i nediskriminacija

Pravo na socijalnu zaštitu garantuje da svako ko se nalazi u stanju socijalne potrebe ima pravo na pomoć. Zakon o socijalnoj karti, koji automatski ukida socijalnu pomoć osobama koje prodaju otpad, jedinu aktivnost koja im je dostupna, efektivno kažnjava ljude za pokušaj da sopstvenim radom poboljšaju svoju situaciju. Ovo je u direktnoj suprotnosti sa svrhom socijalne zaštite.

Princip nediskriminacije zahteva da prava budu garantovana bez razlike po osnovu rase, etničke pripadnosti ili drugog zaštićenog osnova. Kada se pokaže da određena politika (kao što je primena algoritma Socijalne karte) neproporcionalno negativno pogađa jednu etničku grupu (Rome), ona se može smatrati indirektno diskriminatornom, čak i ako nije bila namerno diskriminatorna.

6.3. Pravo na dostojanstvo

Iznad svega, položaj sakupljača sekundarnih sirovina jeste pitanje dostojanstva. Dostojanstven rad (Decent Work) jeste centralni koncept ILO-a koji obuhvata pravo na produktivno zaposlenje u uslovima slobode, jednakosti, bezbednosti i dostojanstva. Sakupljači sekundarnih sirovina u Srbiji lišeni su svakog od ovih elemenata.

7.

Zaključak i preporuke

Sakupljači sekundarnih sirovina u Srbiji nalaze se u začaranom krugu koji je sistem sam stvorio: isključeni su sa formalnog tržišta rada zbog diskriminacije i siromaštva; primorani su da se bave neformalnom delatnošću koja je jedina dostupna; kažnjavani su za tu delatnost komunalnim kaznama i gubitkom socijalne pomoći; a strah od kazni sprečava ih da se formalizuju i izađu iz začaranog kruga.

Ovaj krug siromaštva nije slučajan. On je rezultat politika koje su kreirane bez adekvatnog uvažavanja potreba i prava najsiromašnijih građana, pri čemu se pozivanje na modernizaciju i usklađivanje sa EU standardima često koristi kao opravdanje za restriktivna rešenja, uprkos tome što u praksi država članica EU postoje modeli koji prepoznaju i integrišu rad individualnih sakupljača. Rezultat je sistemska kriminalizacija siromaštva, odnosno mehanizam kojim se siromašni kažnjavaju za svoje siromaštvo, umesto da im se omogućí izlazak iz njega.

Anticiganizam predstavlja strukturnu komponentu ovog sistema. Romi su ne-srazmerno pogođeni ovim politikama ne samo usled siromaštva, već i zbog ukorenjene etničke diskriminacije koja ih sistematski isključuje sa formalnog tržišta rada, gura u segregisana naselja bez adekvatne komunalne infrastrukture i povećava rizik od dečjeg rada umesto obrazovanja. Politike koje ne adresiraju ovu strukturnu dimenziju neminovno dovode ili do neuspeha ili do daljeg reprodukovanja nejednakosti i diskriminacije.

Kada govore o rešenjima, sakupljači ne traže socijalnu pomoć, već pravo na dostojanstven rad i adekvatnu naknadu za uslugu koju već pružaju društvu. Njihov primarni zahtev je formalizacija njihovog rada kroz integraciju u lokalni komunalni sistem.

„Uglavnom, eto, mi čistimo grad. Ali to što mi čistimo grad niko ne ceni. Ideš ujutro, brate, dođeš uveče, ceo dan čistimo grad. Zašto recimo to nije iz budžeta opštine, svi ovi sakupljači sirovina da imaju te knjižice, da imaju neku crkavicu iz budžeta, zar to ne bi bilo dobro?“

(Učesnik iz Leskovca)

„Svi sakupljači koji su u gradu, ima spisak i svi znaju kako se radi, da iz opštinskog budžeta budemo plaćeni jer mi čistimo grad... Taj otpad se potom reciklira, sortira, pa da bude eto plaćeno kad to mi već radimo.“
(Učesnik iz Leskovca)

Ovi nalazi ukazuju na to da postoji spremnost za formalizaciju, ali isključivo pod uslovom da ona podrazumeva pravnu sigurnost, adekvatnu zaštitu i priznanje njihove ekonomske uloge, umesto dodatne penalizacije i produbljivanja egzistencijalne nesigurnosti.

Postoje i primeri samoorganizovanja, koji pokazuju da je integracija moguća. Republički sindikat sakupljača sekundarnih sirovina, osnovan u Nišu 2011. godine, bio je prva takva organizacija u Evropi. Sindikat se borio za jačanje solidarnosti, uključivanje sakupljača u kreiranje lokalnih planova za upravljanje otpadom i kontrolu cena sekundarnih sirovina.

Poboljšanje položaja: Šta je moguće?

Izmena Zakona o socijalnoj karti: Prihodi od prodaje sekundarnih sirovina treba da budu izuzeti iz algoritma za određivanje prava na socijalnu pomoć, ili treba da bude uspostavljen mehanizam koji garantuje da registrovana sakupljačka aktivnost neće dovesti do gubitka pomoći. Algoritam mora biti javno dostupan i podložan demokratskoj kontroli.

Izmena Zakona o upravljanju otpadom: Određenje „fizička lica” treba da bude vraćeno u definiciju sakupljača otpada, ili treba da bude uspostavljen poseban pravni status „registrovanog individualnog sakupljača”.

Izmena lokalnih komunalnih odluka: Odredbe koje kriminalizuju sakupljanje otpada iz kontejnera treba da budu ukinute ili izmenjene, uz uvođenje mehanizama koji sakupljačima daju legalan pristup otpadu.

Uključivanje sakupljača u kreiranje politika: Nijedan model formalizacije neće biti uspešan ako se kreira bez aktivnog učešća samih sakupljača. Iskustva iz drugih zemalja pokazuju da je participativni pristup ključan za uspeh. Sakupljači treba da budu uključeni u kreiranje politika koje ih se tiču, na svim nivoima, od lokalnih planova upravljanja otpadom do nacionalnih strategija socijalne zaštite.

Anticiganizam nije samo pitanje individualnih stavova, već sistemski fenomen koji se reprodukuje kroz institucije. Kada komunalna policija kažnjava sakupljače za prebiranje otpada iz kontejnera, kada algoritam Socijalne karte briše porodice sa liste korisnika pomoći zbog prodaje papira, kada zakon briše fizička lica iz definicije sakupljača otpada, sve su to manifestacije institucionalnog anticiganizma koji ne mora biti svestan ili namerno rasistički da bi imao diskriminatorne efekte. Neophodno je da društvo i institucije prestanu da kažnjavaju siromaštvo i počnu da štite dostojanstvo rada onih koji se nalaze na samoj margini našeg društva. Sakupljači sekundarnih sirovina nisu problem koji treba rešiti, oni su radnici kojima treba pružiti prava koja im pripadaju.

